

HANDBOK FÖR TRYGGARE STADSMILJÖER

Metoder och verktyg för att arbeta med trygghet
i gestaltning och projektering av stadsrum

**HUDDINGE
KOMMUN**

Huddinge kommun
Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen
Gatu- och trafikavdelningen
141 85 Huddinge
www.huddinge.se

Rakel Edqvist, projektledare, *landskapsarkitekt, Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen*

Referensgrupp:

Anna Bohlin, *utvecklingsledare, Kommunstyrelsens förvaltning*
Linda Lindblom, *utvecklingsledare, Kommunstyrelsens förvaltning*
Annika Feychting, *chef gatu- och trafikavdelningen, Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen*
Camilla Fransson, *landskapsarkitekt/projektledare, Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen*
AnnChristin Winnermyhr, *utredare, Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen*

Konsulter:

Lisa Hellberg, *landskapsarkitekt, LAND Arkitektur AB*
Anders Kling, *landskapsarkitekt, LAND Arkitektur AB*

Illustration försättsblad:

Marta Wännman, *landskapsarkitekt, LAND Arkitektur AB*

Handboken finns även tillgänglig i pdf-format på Huddinge kommuns hemsida!

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

BAKGRUND	6
Kommunens trygghetsatsning	6
Handbokens syfte och målsättning	7
Läsanvisning	8

DEL1 Om trygghet

TRYGGHETSBEGREPPET	10
Vad innebär trygghet?	10
Trygghet för vem?	10
Trygghet överallt?	12
Varför arbeta med trygghet?	12
FYRA TRYGGHETSFAKTORER	14
Attraktivitet och hållbarhet	14
Överblickbarhet och orienterbarhet	14
Aktivitet	15
Tillhörighet	15
ATT ARBETA FÖR TRYGGARE STADSMILJÖER	16
En dynamisk stad	16
Trygghetsaspekter i kommunens planskeden	17
Handbokens fokus	19
TRYGGHET I OLIKA TYPER AV STADSMILJÖER	20
Park- och naturområden	20
Torg och öppna platser	21
Stråk	21

DEL 2 Trygghet i gestaltning och projektering

INTRODUKTION	24
ATTRAKTIVITET OCH HÅLLBARHET	25
Platsens förutsättningar	26
Grundläggande gestaltungsaspekter	26
Val av material och utrustning	29
ÖVERBLICKBARHET OCH ORIENTERBARHET	30
En tydlig gestaltning av huvudstråk och målpunkter	31
Trygghetsstärkande vegetationshantering	36
Trygghetsstärkande belysning	42
AKTIVITET	48
Fördelningen av aktiviteter	49
Aktiviteter som attraktion	50
TILLHÖRIGHET	52
Användargrupper	53
Olika former för brukarmedverkan	54
Kodade miljöer och könsstereotypa föreställningar	57
AVSLUTANDE ORD	59
KÄLLOR	60

BAKGRUND

KOMMUNENS TRYGGHETSSATSNING

Huddinge är en attraktiv storstadskommun som växer i stadig takt. Detta ställer krav på kommunens stadsmiljöer där befintliga parker, stråk och mötesplatser kontinuerligt rustas upp för att möta nya behov samtidigt som helt nya stadsmiljöer skapas. En målsättning är att kommunens offentliga rum ska vara attraktiva, upplevas som trygga och vara tillgängliga för alla. Då stadsbyggnad är ett lagarbete med många involverade aktörer som arbetar i olika skeden krävs en gemensam kunskapsbas och en samsyn kring målsättningar och arbetsmetoder för att uppnå resultat.

Denna handbok har tagits fram som en del i den satsning på trygghet som Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningen i Huddinge kommun har arbetat med de senaste åren. Som helhet syftar arbetet till att systematisera planeringen av den fysiska miljön med avseende på trygghet och jämställdhet. Målet är att, genom de projekt som kommunen driver, öka kunskapen om frågor på området och hitta verktyg för att öka upplevelsen av trygghet i den fysiska miljön. Trygghetsarbetet genomförs med stöd från Länsstyrelsens projekt ”Åtgärder för att stärka tryggheten i stads-/tätortsmiljöer ur ett jämställdhetsperspektiv” samt Sveriges Kommuner och Landstings ”Program för hållbar jämställdhet 2” (HÅJ2).

Trygghetssatsningen inleddes 2010-2011 med en kunskapsuppbyggande del som följdes av konkreta åtgärder för ökad trygghet i pilotområdet Flemingsberg. Denna handbok utgör den tredje delen i trygghetsprojektet och fokus ligger här på att beskriva verktyg och metoder för att hantera trygghetsaspekter vid nyanläggning och upprustning av offentliga miljöer i kommunen. Miljö- och samhällsbyggnadsförvaltningens trygghetsarbete kommer att följas upp med en utvärdering av trygghetssatsningen. Projektets resultat ska också på sikt integreras i kommunens befintliga styrdokument.

I Flemingsbergs centrum genomfördes 2010-2011 konkreta åtgärder för ökad trygghet som en del i kommunens satsning på tryggare stadsmiljöer.

HANDBOKENS SYFTE OCH MÅLSÄTTNING

Handbok för tryggare stadsmiljöer syftar till att vara ett enkelt och handfast stöd för hur trygghets- och jämställdhetsaspekter kan integreras i arbetet med utformning av offentliga utemiljöer i kommunen.

Handboken ska ge vägledning i det dagliga arbetet för såväl kommunens beställarorganisation som dess upphandlade konsulter. Handboken är ett verktyg för kommunen att kommunicera riktlinjer och arbetsmetoder på ett sätt som ger goda förutsättningar för ett aktivt arbete med trygghetsaspekter i gestaltungs- och projekteringsarbetet.

Det övergripande målet, resultatet av det som handboken kan bidra till, är att upplevelsen av trygghet i Huddinges stadsrum ska öka. Handbokens målsättning går hand i hand med de målsättningar som formulerats i kommunens *Samrådsversion av ny översiktsplan 2030*, där trygghet lyfts fram som en aspekt som ska genomsyra all

stadsplanering.

LÄSANVISNING

Handbok för tryggare stadsmiljöer består av två delar; en kunskapsuppbyggande del och en del som utgör själva handboken.

I Del 1 ges en grundläggande förståelse för trygghetens dynamik; för trygghetsbegreppet, vad trygghet i våra stadsmiljöer kan innebära samt vilka faktorer som påverkar vår upplevelse av trygghet. Trygghetsaspekten beskrivs också från ett stadsbyggnadsperspektiv som ett av många intressen som måste vägas och prioriteras mot varandra. Trygghetsaspekter i kommunens planprocess berörs kortfattat. Del 1 har som syfte att utgöra en kunskapsbas för de mer handfasta råd och riktlinjer som presenteras i Del 2.

I Del 2 beskrivs metoder och verktyg för hur trygghetsaspekter mer konkret kan hanteras då vi skapar nya, och utvecklar befintliga, stadsmiljöer. Teoretiska resonemang omsätts till praktiskt användbara råd för att tydliggöra hur trygghetsaspekter kan integreras i gestaltungs- och projekteringsarbetet. Trygghet handlar emellertid om individers upplevelser, och handfasta råd och riktlinjer alterneras därför med vägledande resonemang och frågeställningar. Varje delkapitel avslutas med sammanfattande frågeställningar; en checklista.

DEL 1

Om trygghet

TRYGGHETSBEGREPPE

VAD INNEBÄR TRYGGHET?

Trygghet handlar om att förhålla sig till *upplevda risker* och ska inte sammanblandas med säkerhet som istället handlar om *reella risker*, alltså hur säkert någonting faktiskt är. Upplevd risk och rädsla är subjektiv, svår att mäta och kan av den anledningen också vara svår att förhålla sig till. Otrygghet och rädsla innebär dock, i högre utsträckning än den reella risken att utsättas för brott, begränsningar och inskränkningar i många människors vardag. Otrygghet begränsar vår rörelsefrihet i offentliga miljöer.

TRYGGHET FÖR VEM?

Trygghetsfrågor berör alla och upplevelser av trygghet är individuella och subjektiva. Vilka vi är påverkar vilka risker vi förhåller oss till och vilka strategier vi väljer för att hantera den otrygghet vi upplever. Faktorer såsom kön, etnicitet, ålder, sexuell läggning, funktionsnedsättningar och religionstillhörighet spelar in. I nationella undersökningar anger exempelvis fler äldre personer än yngre att de upplever otrygghet i den fysiska miljön. Det är också vanligare att personer med utländsk bakgrund känner sig otrygga än personer

Fotograf: Thomas Henriksson

Fotograf: Thomas Henriksson

födda i Sverige. Män i åldern 16-24 är den grupp som generellt känner sig tryggast när de rör sig i våra städer - detta trots att de statistiskt sett är den mest brottsutsatta gruppen. Forskning visar entydigt att kön är den mest utslagsgivande faktorn för upplevd trygghet. Kvinnor upplever otrygghet i betydligt högre grad än män och de uppger också oftare än män att de utvecklar strategier för att hantera den upplevda otryggheten på ett sätt som begränsar deras rörelsefrihet i, och tillgång till, våra gemensamma stadsrum. Att arbeta för tryggare stadsmiljöer är därför ett viktigt led i strävan efter ökad jämställdhet. (*Om utsatthet, trygghet och förtroende, NTU 2011 och Plats för trygghet, Boverket 2010*)

Huddinge kommun genomför med några års intervall en omfattande trygghetsundersökning bland kommunens invånare. Den lokala statistiken bekräftar i stort den nationella, men i ett avseende skiljer Huddinge ut sig. I Huddinge kommun upplever unga vuxna i åldern 18-24 år, i högre utsträckning än rikssnittet, otrygghet i stadens utemiljöer. (*Trygghetsanalys Huddinge kommun 2012*)

TRYGGHET ÖVERALLT?

Otrygghet förknippas ofta med vissa typer av platser eller med speciella platser där något inträffat. Upplevelser av otrygghet i stadsmiljöer finns hos individer men skapas också i sociala sammanhang och i media, där rädslor för platser kan reproduceras.

Målbilden är att de offentliga miljöer där människor rör sig och vistas ska upplevas som trygga - trygghetsaspekter ska med andra ord alltid beaktas. Samtidigt måste trygghet vägas mot andra intressen och andra värden, såsom biologisk mångfald, tillgänglighet och trafiksäkerhet. I de fall trygghetsaspekten inte prioriteras måste tydliga skäl för detta anges.

VARFÖR ARBETA FÖR EN ÖKAD TRYGGHET?

Insikten att otrygghet innebär begränsningar och inskränkningar av enskildas och grupperns frihet gör att vi kan föreställa oss vad motsatsen innebär. Trygghet innebär möjligheter - möjligheter och förutsättningar för människor att på lika villkor röra sig i staden,

delta i olika aktiviteter och i det offentliga livet. Trygghet är en fråga om demokrati och mänskliga rättigheter.

Den fysiska miljön är en bricka i ett större spel där sociala, ekonomiska och politiska faktorer samspelar. Den fysiska miljön är i detta sammanhang en viktig och konkret faktor som påverkar vår vardag och livskvalitet.

Trygghetsbegreppet

- För att skapa tryggare stadsmiljöer måste rädsla och oro accepteras som verkliga faktorer. Upplevelser av otrygghet och rädsla innebär, i högre utsträckning än den reella risken att utsättas för brott, begränsningar och inskränkningar i många människors vardag.
- Trygghetsfrågor berör och påverkar alla, men kön är idag den mest utslagsgivande faktorn för i vilken grad vi upplever otrygghet. Trygghet är därför en viktig jämställdhetsfråga.
- Ett gediget analysarbete som ringar in stadens 'ömma punkter' är en viktig utgångspunkt för att resurser ska fördelas rätt. Trygghetsaspekten ska alltid beaktas och i det fall den inte prioriteras ska tydliga skäl för detta anges.
- Genom att skapa och upprätthålla trygga stadsmiljöer ges människor möjlighet att på lika villkor röra sig i stadsrummet och delta i det offentliga livet. Trygga stadsmiljöer är därför grundläggande i ett demokratiskt samhälle.

FYRA TRYGGHETSFAKTORER

Upplevelser av trygghet är individuella men för att kunna ange en riktning i arbetet för tryggare stadsmiljöer krävs en generalisering som ger en grundläggande förståelse för de gemensamma huvuddragen i vad som påverkar upplevelsen av trygghet för många. Nedan beskrivs fyra faktorer som har visat sig vara viktiga för många upplevelser av trygghet i stadens rum - här kallade *trygghetsfaktorer*. *Trygghetsfaktorerna* är en sammanfattning av ofta återkommande resonemang och hållpunkter som ger en grundläggande förståelse för trygghetens dynamik. De är också till hjälp när trygghetsaspekter ska integreras i gestaltungsarbetet.

Trygghetsfaktorerna är aspekter som tydligt påverkar många upplevelser av trygghet i våra stadsmiljöer. Varje *trygghetsfaktor* är kopplad till en målbild. Den sammantagna målbilden för tryggare stadsmiljöer är att de ska vara omhändertagna, tydliga i sin utformning, befolkade och välkomnande för alla.

- **ATTRAKTIVITET OCH HÅLLBARHET**
- **OMHÄNDERTAGNA STADSMILJÖER**

Väl omhändertagna och välskötta platser upplevs generellt som tryggare än platser som är slitna, igenvuxna och utsatta för klotter och skadegörelse. En plats allmänna status är viktig för upplevelsen av trygghet.

- **ÖVERBLICKBARHET OCH ORIENTERBARHET**
- **TYDLIGA STADSMILJÖER**

Stadsmiljöer som är tydliga, lätta att överblicka och enkla att orientera sig i, har goda förutsättningar att upplevas som trygga. Öppenhet och överblickbarhet innebär möjligheter för människor

att tolka miljön och avläsa situationer på ett sätt som ger en känsla av kontroll, vilket är grundläggande för att uppleva trygghet.

- **AKTIVITET**
- **BEFOLKADE STADSMILJÖER**

Närheten till andra människor är avgörande för upplevelsen av trygghet. Att vara sedd av och ha en indirekt kontakt med andra, förutsatt att dessa andra inte uppfattas som ett hot, innebär en minskad känsla av utsatthet. *Öppen social kontroll* är ett begrepp som ibland används för att beskriva detta.

- **TILLHÖRIGHET**
- **STADSMILJÖER FÖR ALLA**

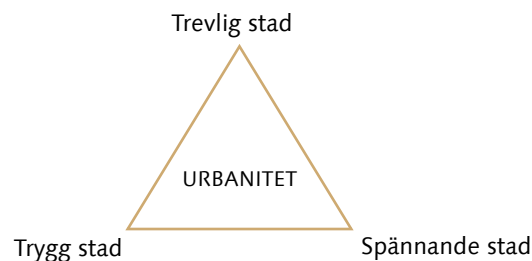
Platser och områden i staden eller i den tätortsnära miljön kan vara mer eller mindre tydligt riktade till, eller ianspråktagna av, olika grupper av personer beroende på ålder, kön, aktivitet etc. Samhällets sociala spelregler avspeglar sig på så sätt i den fysiska miljön. Att våra gemensamma stadsrum tillhör alla och inte tydligt utesluter någon står i relation till upplevelsen av trygghet. Att bjuda in till olika former av delaktighet är ett sätt att fånga in olika brukargrupperns behov och samtidigt skapa starkare band mellan platser och dess användare.

Trygghetsfaktorerna återkommer som strukturerande rubriker i kapitlet 'Gestaltning och projektering med fokus på trygghet'. Under respektive rubrik beskrivs problematiken kring varje trygghetsfaktor närmare tillsammans med råd, riktlinjer och resonemang kring hur de kan hanteras och hur fallgropar kan undvikas.

ATT ARBETA FÖR TRYGGARE STADSMILJÖER

EN DYNAMISK STAD

Städer är platser i ständig förändring och stadsplanering innebär en hantering av många och ofta motstridiga krav och önskemål. Stadsplanering är med andra ord en ständigt pågående balansakt. Bo Grönlund, arkitekturforskare med inriktning på trygghet och fysisk planering, beskriver urbanitet som en triangel med tre hörnstenar: den trevliga staden, den trygga staden och den spännande staden.

Urbanitetens tre villkor enligt Bo Grönlund, lektor vid Konstakademiets Arkitektskole i Köpenhamn.

En helt igenom trygg stadsmiljö är antagligen varken särskilt trevlig eller spännande. Likaså upplevs en helt igenom trevlig stadsmiljö troligtvis som odynamisk och slätstruken. Ett för stort inslag av spänning skapar otrygghet och minskar trivselen. Den goda staden spänner med andra ord, enligt Grönlund, mellan de tre hörnstenarna. (Malmö stadsbyggnadskontor (2006) *Trygg stadsmiljö - tankegångar - riktlinjer - arbetsmetoder.*)

Grönlunds triangel beskriver på ett bra sätt hur trygghetsaspekten måste hanteras i kommunens stadsbyggnadsverksamhet; trygghet är en mycket viktig faktor som måste vägas mot andra intressen. Utmaningen ligger i att hitta en balans och göra rätt prioriteringar. Stadsmiljön ska som helhet upplevas som trygg och får aldrig utgöra ett hinder för invånarna, samtidigt som den måste innehålla ett visst mått av spänning och utmaning som ger utrymme för oväntade möten och händelser.

TRYGGHETSASPEKTEN I KOMMUNENS PLANSKEDEN

För att klara den balansakt som beskrivs ovan och för att arbetet med trygghet ska få ett övergripande genomslag måste det finnas en gemensam målbild med riktlinjer för hur trygghetsaspekten ska beaktas i stadsbyggnadens alla skeden. Samordning mellan kommunens olika förvaltningar är avgörande för att arbetet för tryggare stads- och tätortsmiljöer ska bli verkningsfullt. Redan i planeringens tidiga skeden anges de grundläggande förutsättningarna för trygga miljöer. I den översiktliga planeringen pekas riktningen för kommunens utveckling ut. Hur kommunens olika delar förtätas och kopplas samman anger förutsättningar för en trygg offentlig miljö. I detaljplaneringen läses sedan flera förutsättningar som påverkar möjligheterna att skapa trygga stadsrum. I bygglovshandlingen påverkas förutsättningarna ytterligare när exempelvis placering och utformning av entréer, fönster, komplementbyggnader, parkeringsanläggningar, murar och plank kan styras.

I kommunens olika plandokument, bl.a. Översiktsplanen, detaljplaner och bygglovshandlingar pekas riktningen för kommunens arbete ut. De grundläggande förutsättningarna för en trygg stadsmiljö sätts redan här.

Trygghetsaspekten måste arbetas in och bevakas i alla dessa planskeder. Trygghetsaspekten vägs mot andra, ibland motstridiga, intressen såsom krav på tillgänglighet, bullerhantering, trafiksäkerhet, brandsäkerhet, ekologi med mera. Utifrån en gemensam målbild bör riktlinjer tas fram för när och hur trygghetsaspekten ska prioriteras.

Några hållpunkter för hur trygghetsaspekten kan hanteras är:

- En funktionsblandad stad ger goda förutsättningar för trygga och levande stadsmiljöer som är befolkade under en stor del av dygnet.
- Bebyggelsens utformning, till exempel placering och utformning av entréer, lokaler, trapphus och liknande har betydelse för tryggheten. Bebyggelsen ska, i den mån det går, utformas på ett sätt som ger förutsättningar för en visuell kontakt med den offentliga miljön utanför.
- Huvudnätet för gång- och cykeltrafik ska under alla omständigheter vara tydligt prioriterat. Trygga stråk ökar rörligheten och minskar de begränsningar som otrygghet utgör.
- Trafikseparering kan vara problematisk utifrån ett trygghetsperspektiv. Huvudnätet för gång- och cykeltrafik bör i den mån det är möjligt ligga i direkt anslutning till bebyggelse och andra trafikslag. Barriärer som kräver åtgärder i form av exempelvis gångtunnlar bör i möjligaste mån undvikas. Där detta inte är möjligt ska stor kraft läggas på en trygg utformning av miljön.
- Offentliga rum såsom torg och parker ska vara väl integrerade i stadsväven. De ska vara enkla att nå och attraktiva att vistas i.
- Vardagskunskapen om kommunens stadsdelar finns hos de som brukar dem dagligen. Genom olika former av medborgarsamverkan kan viktig information samlas in. Ömma punkter kan ringas in och trygghetsaspekten kan prioriteras på ett sätt som får stort utslag på den upplevda tryggheten.

HANDBOKENS FOKUS

Ramarna för trygga stadsmiljöer anges alltså redan i kommunens planarbete. I gestaltungs- och projekteringsfasen är förutsättningarna sedan i stort angivna och trygghetsaspekter hanteras framför allt på en lokal utformningsnivå. För att sedan upprätthålla en attraktiv offentlig miljö och säkra långsiktigheten i trygghetsstärkande åtgärder är det arbete som kommunens driftsenhet utför avgörande.

Huvudfokus för denna handbok är gestaltning och projektering av stadsmiljöer vid upprustning och nyanläggning. Hur trygghetsaspekten kan behandlas i dessa skeden beskrivs närmare i *Del 2: Trygghet i gestaltning och projektering*.

TRYGGHET I OLIKA TYPER AV STADSMILJÖER

Huddinges stadsstruktur utgörs till stor del av villaområden med mindre centrumbildningar. En stadsmässig bebyggelse återfinns i Huddinge centrum och en mer storskalig bebyggelse i bl.a. Flemingsberg och Vårby gård. I kommunen finns även sommarstugeområden och stora naturområden. De olika typerna av stadsmiljöer innebär olika förutsättningar och utmaningar vad gäller trygghet. Även olika typer av stadrum, såsom parker- och naturområden, torg- och öppna platser samt stråk har olika förutsättningar i förhållande till trygghet. Deras generella karaktärsdrag i förhållande till trygghetsaspekter beskrivs kort nedan.

PARK OCH NATUROMRÅDEN

Parker och grönområden fyller livsviktiga funktioner i stadsmiljön. De är miljöer med möjligheter till rekreation, ro, lek och aktivitet. De kan ha kulturhistoriska värden och utgör livsmiljöer för djur och växter. Det som dagtid upplevs som stora kvaliteter upplevs av många som hotfulla inslag och otrygga miljöer efter mörkrets inbrott. Att arbeta med trygghet i parker och naturområden är en balansgång. Å ena sidan krävs en överblickbarhet och en tydlighet som ger förutsättningar för en trygg upplevelse. Å andra sidan är rumsliga, spännande och ekologiskt rika miljöer med höga vistelsevärden och som inspirerar till lek

Skeppsmyreparken i Stuvsta.

Flemingsbergsparken

och upptäcker dagtid eftersträvsvärda. Att tryggheten måste vägas mot andra intressen är tydligt i arbetet med parker och naturområden.

TORG OCH ÖPPNA PLATSER

Torg och öppna platser är oftast till sin natur överblickbara och tydligt avgränsade. Här föreligger snarare en risk för en för stor öppenhet, där man som besökare kan känna sig utsatt och uttittad. Vidare kan torg som inte har ett centralt läge och som är placerade utan tydliga målpunkter på var sida upplevas som folktomma. Torgets inramning har stor betydelse för trygghetsupplevelsen. Öppna fasader med lokaler och bostadsentréer mot torget ger goda förutsättningar för en trygg upplevelse.

Skogås centrum, tunnelbanetorget i Vårby Haga och Trångsunds torg.

Stråk i Vårby, gångtunnel vid Nytorps mosse och g/c-väg genom parkområde.

STRÅK

Gång- och cykelvägar som sammanlänkar stadens olika delar spelar en avgörande roll för upplevelsen av trygghet. Att primära gång- och cykelstråk utformas tryggt har stor betydelse för rörligheten i stadsmiljön. Stråk går ofta genom olika typer av miljöer: nära bebyggelse, i direkt anslutning till biltrafik och genom park- och naturområden. Förutsättningarna för en trygg upplevelse längs stråk är alltså skiftande. Där stråk möter barriärer, till exempel vid spårområden eller större vägar, skapas ofta planskilda lösningar såsom gångtunnlar eller gångbroar. Dessa 'trattar' är problematiska ur ett trygghetsperspektiv och måste hanteras väl för att säkerställa en fri rörlighet i stadsmiljön. Även andra typer av prång och trånga passager i staden bör åtgärdas eller kompenseras med med belysning eller andra åtgärder för ökad trygghet.

DEL 2

Trygghet i gestaltning och projektering

INTRODUKTION

I detta kapitel återkommer de *trygghetsfaktorer* som introducerats i Del 1, sidorna 14-15. *Trygghetsfaktorerna* används här som rubriker under vilka problematiken kring varje faktor beskrivs närmare tillsammans med råd, riktlinjer och resonemang för hur de kan hanteras och hur fallgropar kan undvikas.

Trygghetsfaktorerna är:

- **ATTRAKTIVITET OCH HÅLLBARHET**
- **ÖVERBLICKBARHET OCH ORIENTERBARHET**
- **AKTIVITET**
- **TILLHÖRIGHET**

ATTRAKTIVITET OCH HÅLLBARHET

Att våra stadsmiljöer är av god kvalitet och är väl omhändertagna är i sig en förutsättning för trygghet. Stadsmiljöer av hög kvalitet attraherar besökare och genererar en positiv spiral där brukarna utvecklar en relation till platsen och visar omsorg för dess status. Att attraktivitet är viktigt blir tydligt när vi tänker oss motsatsen - en plats med sliten utrustning, igenvuxen vegetation, dit få söker sig och där skräp tillåts samlas. En negativ spiral kan lätt uppstå där en plats som börjar förfalla, ytterligare överges och till slut blir en källa till otrygghet.

En grundläggande förståelse för platsens förutsättningar, dynamik samt det specifika projektets ekonomi, såväl investeringskostnader som kommande driftsbudget, ger goda förutsättningar för attraktiva stadsrum. Det finns också parametrar i gestaltningen som står i relation till en plats attraktivitet och därmed även den upplevda tryggheten.

En omsorgsfullt gestaltad och byggd miljö, skapad i dialog med brukare och med hänsyn till hållbarhetsaspekter, utgör grunden för en trygg stadsmiljö.

PLATSENS FÖRUTSÄTTNINGAR

En plats läge och sammanhang anger dess grundläggande förutsättningar. Vad som finns i direkt anslutning till platsen i form av kommunikation, boendemiljöer, handel, kultur med mera påverkar platsens möjlighet att vara befolkad och attraktiv. Hur platsen kopplar till sin omgivning, om den har tydliga kopplingar eller känns avskuren från denna, är en annan viktig faktor. Dessa faktorer är svåra att påverka i ett gestaltningsskede där det snarare är en förståelse för platsens sammanhang och förutsättningar som krävs för väl avvägda insatser.

GRUNDLÄGGANDE GESTALTNINGSASPEKTER

Platser med tydlig rumslighet och struktur, *ett tydligt ramverk*, har ofta kvaliteter som gör att de kan inrymma och hantera förändringar över tid. En plats ramverk kan exempelvis bestå av terrängformer, vegetation och strukturerande byggda element såsom murar och andra avgränsningar. Platserns ramverk ska skapas med hänsyn till trygghetsaspekter såsom överblickbarhet och orienterbarhet. Väl

*Rådsparken i Huddinge är belägen i en dalsänka. Parken är kantad av träd-
rader och höjdryggar vilka tillsammans utgör ett tydligt ramverk.*

*I Flemingsberg har vegetation fått bilda en mellanskala mellan den storska-
liga bebyggelsemiljön och lekplatsens mänskliga skala.*

utformat bidrar ramverket till en tydlighet som underlättar orienteringen i stadsrummet.

En annan viktig förutsättning är att i gestaltungsarbetet förhålla sig till och tydligt *hantera platsens skala*. Detta kan vara en utmaning, inte minst i storskaliga bebyggelsemiljöer. För att skapa trygga platser krävs fungerande övergångar i skala vilket inbegriper en hantering av flera skalor. I många trygghetsinsatser i storskaliga bebyggelsemiljöer saknas den 'mellanskala' som hanterar övergången mellan den stora och den mänskliga skalan.

En plats identitet kan vara svår att definiera och sätta ord på, men är inte desto mindre en aspekt som spelar en viktig roll för platsens attraktivitet. Att platser i staden kan bära på en självständighet och agera mer än bara ett mellanrum kan vara viktigt för dess attraktivitet, nu och på längre sikt. En plats identitet utgörs av många lager där

Konstverk, speciella funktioner eller en tydlig historisk koppling kan utgöra delar av en plats identitet. Högst upp till vänster: ekorre i brons, Skeppsmyreparken, konstnär Amalia Årfelt. Högst upp till höger: djuravdelningen i Rådsparken. Nederst: Fullersta gård från 1651.

t.ex. historia, karaktär, funktion, enskilda objekt såsom konstverk eller andra föremål med till exempel tydlig form, funktion, färg, kan spela in. Ibland finns en informell namngivning på platser, vilket tyder på en nära relation mellan brukare och plats.

VAL AV MATERIAL OCH UTRUSTNING

En viktig aspekt som ska beaktas i gestaltungsarbetet är *medvetna val av material och utrustning*. Markmaterial, konstruktionselement, möbler, lekutrustning, vegetation m.m. ska väljas med utgångspunkt i platsens och det aktuella projektets förutsättningar. Hållbarhet och slitagetålighet är viktiga aspekter i sammanhanget. En medvetenhet inför de valda materialens egenskaper och vilka krav de på sikt ställer måste finnas för att säkerställa en attraktiv stadsmiljö. En tydlig kommunikation med kommunens driftsenhet kring val av material och utrustning är av stor vikt.

Checklista:

Attraktivitet och hållbarhet

- Vilka förutsättningar har platsen att vara attraktiv och befolkad? Är det förslag som arbetats fram för platsen väl avvägt gentemot dessa förutsättningar?
- Har ett ramverk som är tillräckligt starkt för att på sikt inrymma och hantera förändringar tillskapats eller bevarats?
- Har platsens olika skalor, och övergångarna mellan dessa, hanterats?
- Förvaltas platsens identitet i det förslag som arbetats fram? Bör något tillföras som bidrar till en tydligare identitet?
- Har material och utrustning valts med hänsyn till hållbarhets- och slitageegenskaper? Är val av material och utrustning avstämda med kommunens driftsenhet?

ÖVERBLICKBARHET OCH ORIENTERBARHET

Att våra stadsmiljöer är överblickbara och lätta att orientera sig i har stor betydelse för upplevelsen av trygghet. Vegetationshantering och belysning är viktiga aspekter som står i fokus när överblickbarhet och orienterbarhet ska säkras under dygnets alla timmar. I detta kapitel beskrivs hur dessa aspekter samspelar med platsers utformning, struktur och karaktär. Genom att integrera ett 'trygghetstänk' tidigt i gestaltungsarbetet kan en god överblickbarhet och orienterbarhet underlättas genom den fysiska utformningen. Under rubrikerna nedan presenteras resonemang och frågeställningar som aktivt bör beaktas och bearbetas i gestaltungsarbetet.

En tydligt gestaltad och strukturerad miljö kan tillsammans med belysning och vegetationshantering ge goda förutsättningar för att våra stadsrum uppfattas som trygga. Tydlighet och överblickbarhet ger användaren möjlighet att överskåda sin omgivning och därmed uppleva den känsla av kontroll som är grundläggande för att miljön ska uppfattas som trygg.

EN TYDLIG GESTALTNING AV HUVUDSTRÅK OCH MÅLPUNKTER

En tydlig hierarki som definierar huvudstråk för kommunikation och överordnade målpunkter, t.ex. korsningspunkter, entréplatser och aktivitetsplatser, skapar en läsbarhet som hjälper användare att orientera sig i den fysiska miljön. Detta blir särskilt viktigt i parker och naturområden där vägvalen kan vara många och målpunkterna inte alltid är tydliga. En tydlig hierarki kan också fungera som en vägledning när prioriteringar behöver göras. Att fokusera trygghetsskapande åtgärder kring huvudstråk, överordnade mötesplatser och målpunkter kan vara ett sätt att ge satsningarna genomslag. Att skapa överordnade strukturer är dessutom ett sätt att samla de människor som använder ett område, vilket i sig ger positiva effekter för trygghetsupplevelsen framför allt under dygnets mörka timmar.

Huvudstråk

Genom att *tydligt definiera och utforma utvalda kommunikationsstråk* får användaren hjälp att orientera sig och förstå miljön. Vilket eller vilka stråk som ska utformas som huvudstråk kan fastställas genom att titta på var målpunkter i omgivningen finns och genom en analys av var det största flödet av människor finns. Att fråga brukarna är ett bra sätt att samla in den typen av information.

Huvudstråk ska genom gestaltning och belysning *tydligt markeras som överordnat*. *Fria siktlinjer som ger visuell koppling* med en befolkad eller bebyggd omgivning, aktivitetsytor och/eller mot viktiga målpunkter och kommunikationsnoder ska också säkerställas genom en väl avvägd disposition och gestaltning. Längs huvudstråk bör 'slutna rum', med visuella avgränsningar av till exempel tät vegetation eller kuperad terräng på båda sidor om stråket, helt undvikas.

Viktiga målpunkter och noder längs huvudstråk bör utformas, placeras och belysas på ett sätt så att de anger riktning och underlättar orientering i miljön.

I Skeppsmyreparken har det överordnade huvudstråket tydligt markerats i förhållande till korsande bistråk.

I större parker och i naturområden kan ett *skyltprogram* med till exempel kartor och vägvisare ytterligare öka tydligheten i miljön.

Överordnade målpunkter och aktivitetsplatser

Genom en *tydliggestaltning* kan utvalda målpunkter såsom entréplatser, korsningspunkter och aktivitets- och mötesplatser användas som markörer för att tydliggöra riktningar i den fysiska miljön. Materialval, vertikala element, konstnärlig utsmyckning, skyltning och belysning är exempel på verktyg som kan användas för att markera platser på ett sätt som gör att de underlättar orienteringen.

Överordnade målpunkter kan förstärkas genom att *samordnas med andra funktioner*. En aktivitetsplats kan placeras för att markera en viktig korsnings- eller entrépunkt. Lekplatser eller mötesplatser kan t.ex. fungera som markör för en entré till ett naturområde.

Aktivitetsplatser som utformas för användning även under dygnets mörka timmar kan med fördel *placeras i anslutning till huvudstråk* då det kommer fungera som en tydlig markör i stadsmiljön. Dessutom vinner såväl huvudstråket som aktivitetsplatsen på en sammantaget ökad mängd människor.

Även i en torgmiljö kan överordnade *målpunkter som skapar riktning* i det annars öppna och generella torgrummet behövas. Entrépunkter till den öppna platsen kan t.ex. behöva markeras genom en tydlig gestaltning. Om torget ligger i anslutning till hållplatser för kollektivtrafik utgör dessa naturliga målpunkter som kräver extra omsorg. Även på ett torg kan konstnärlig utsmyckning eller aktivitetsytor utgöra blickfång som skapar riktning.

De röda stolparna vid tunnelbanetorget i Värby Haga utgör tydliga och identitetsfulla riktningsskapare i stadsrummet.

Konstnärlig utsmyckning, variationer i markmaterial och placering av sittplatser är exempel på hur blicksfång som ger riktning kan skapas. Exempel från Södertörns högskola i Huddinge och gatumiljöer i Köpenhamn.

Checklista:

Huvudstråk och målpunkter

- Är tänka huvudstråk genom platsen eller området tydligt definierade? Gestaltning och belysning ska markera hierarkin mellan huvud- och bistråk.
- Finns fria siktlinjer mot en befolkad eller bebyggd omgivning, aktivitetsytor och/eller mot viktiga målpunkter och kommunikationsnoder längs huvudstråket? Fria siktlinjer ska säkerställas genom en väl avvägd disposition och gestaltning. 'Slutna rum' avgränsade av t.ex. vegetation eller kuperad terräng ska helt undvikas längs huvudstråk.
- Behöver skyltar användas som komplement? Behovet är oftast störst i större park- och naturområden, samt i större verksamhetsområden.
- Är överordnade målpunkter såsom aktivitetsytor eller viktiga korsningspunkter utformade och placerade för att underlätta läsningen av miljön? Med hjälp av placering, utformning och belysning av överordnade målpunkter skapa riktning i stadsrummet vilket understödjer en god orienterbarhet.
- Understödjer belysningen hierarkin av stråk och platser även efter mörkrets inbrott?

TRYGGHETSSTÄRKANDE VEGETATIONSHANTERING

Hantering av vegetation är ett centralt tema när det gäller trygghet i stadsmiljöer. Tät vegetation och mörka buskage är för många starkt förknippade med otrygghet. Vegetation kan försämra sikten, skapa slutna rum och utgöra gömställe för potentiella förövare. Samtidigt utgör vegetation själva stommen i stadens gröna miljöer, där den rumsskapande grönskan är en självklar byggsten. En flerskiktad vegetation skapar också vindskyddade miljöer och en ekologisk diversitet som gynnar flera djurarter.

Att arbeta med trygghet och vegetation kräver med andra ord avvägningar och prioriteringar. För stråk som går genom parker och naturområden och som utgör viktiga delar i stadens infrastruktur ska trygghetsaspekten prioriteras för att undvika onödiga begränsningar i människors rörelsefrihet. Även i parkområden där aktivitet pågår kvällstid ska trygghetsstärkande vegetationshantering prioriteras. Den bostadsnära grönskan har också stor betydelse för upplevelsen av trygghet i staden men denna ligger oftast utanför kommunens rådighet.

Målet med en trygghetsstärkande vegetationshantering är att skapa, utveckla och förvalta parkmiljöer med stora kvaliteter som också upplevs som trygga och tillgängliga. Trygghetsstärkande vegetationshantering ska prioriteras på ett sätt som undanröjer onödiga begränsningar för människors rörelsefrihet.

Vegetationens placering i förhållande till sitt sammanhang

Vegetation i parksammanhang finns ofta i mer eller mindre täta grupper som beroende på placering antingen begränsar eller möjliggör siktlinjer. Vegetation bör, i den mån det är möjligt, *formas och placeras så att den som rör sig längs ett huvudstråk hela tiden har visuell kontakt med någon del av omgivningen* där människor sannolikt vistas eller rör sig. Kontakten med omgivningen stärker känslan av att vara sedd och möjligheten att se andra.

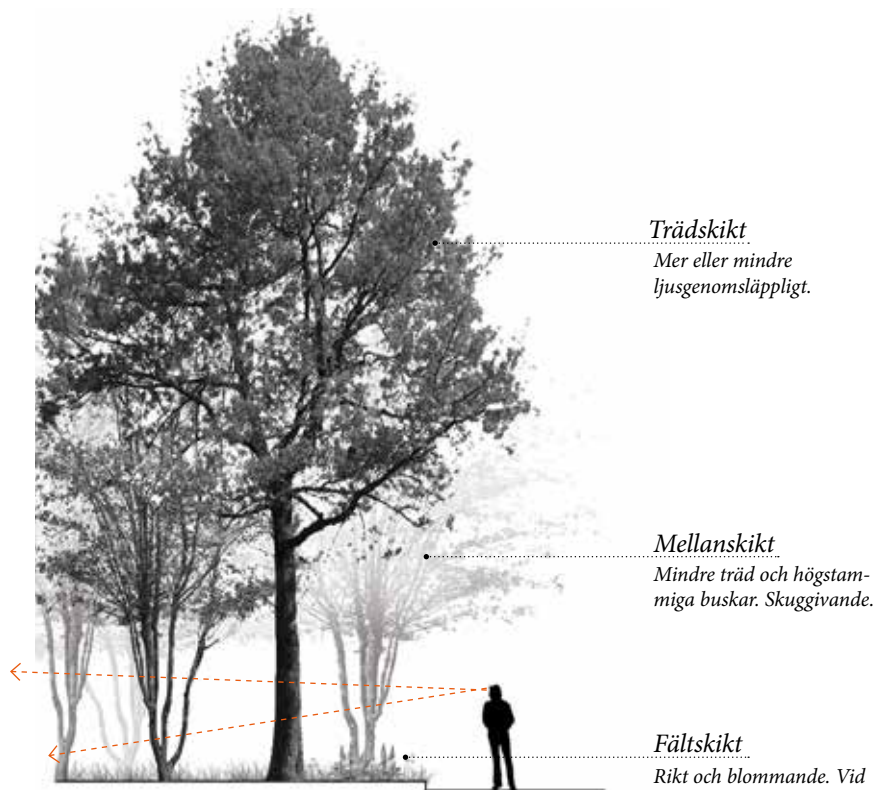
Där vegetation är placerad längs stråk blir det som finns på motsatt sida stråket viktigt. Där tät vegetation eller andra avgränsande element finns på båda sidor om ett stråk kan de "slutna rum" som skapas uppfattas som skrämmande och otrygga. *Längs huvudstråk bör slutna vegetationsrum helt undvikas.*

Längs huvudstråk i stadens/tätortens gröna miljöer bör en sida alltid hålls öppen och överblickbar. 'Slutna rum' ska undvikas.

Vegetationens täthet och genomsiktighet

Att kunna *se in i och igenom vegetationen ger en ökad känsla av kontroll* - framför allt är det genomsikt från knä- till ögonhöjd som gör skillnad. När vegetationen 'lyfts' och rummet vidgas, får brukaren större kontroll över den miljö han/hon rör sig genom. När vegetationens inre delar blir synliga lyfts också kvaliteter fram – vi får vackra vegetationsmiljöer som upplevs som trygga.

Trädsikt

Mer eller mindre ljusgenomsläppligt.

Mellanskikt

Mindre träd och högstamiga buskar. Skugggivande.

Fältsikt

Rikt och blommande. Vid risk för slyuppslag kan starkt konkurrerande arter introduceras i fältsiktet.

Vegetationsmiljöer som erbjuder genomsikt från knähöjd till ögonhöjd ger förutsättningar för en god överblickbarhet. På samma gång lyfts vegetationens kvaliteter fram.

För att säkerställa långsiktigt hållbara och inte allt för driftskrävande vegetationsmiljöer, med såväl ekologiska som estetiska kvaliteter, krävs *kunskap om vegetationens dynamik och olika arters ljuskrav och skuggtålighet*. För att en trygghetsåtgärning inte ska omkullkastas inom loppet av en eller två växtsäsonger är en förståelse för arternas samspel av stor vikt. Den grad av öppenhet som en trygg miljö kräver kan underlättas med lämpliga växtval. Ett tätt krontak hämmar exempelvis återväxten av rotskott, stubbskott och fröplantor i den marknära vegetationen.

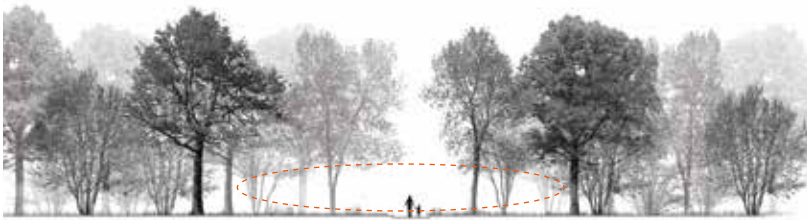
Vegetationen kan delas in i fyra skikt med olika egenskaper och roller; trädsikt, mellanskikt, busksikt och fältsikt.

Trädsikt och mellanskikt har som viktigaste roll att utgöra en *stabil skugggivare*. Kombinationer av arter som har förmåga att tillsammans skapa ett relativt *ljusstätt krontak* bör väljas för att resultera i en vegetationsmiljö där risken för slyuppslag och frösådd är liten. Mellanskiktet och trädsiktet samspelar med varandra där trädsiktets egenskaper anger förutsättningarna för mellanskiktet.

Busksiktet bör begränsas när trygghetsaspekten är prioriterad då det ofta är *problematisks i relation till sikt och överblickbarhet*.

Fältsiktet ska utgöra en *lågväxt, stabil matta* som på sikt inte skjuter i höjden på ett sätt som påverkar sikten. Fältsiktet kan vara rikt och rymma många kvaliteter i form av blomning, bladfärg och årstidsväxlingar. I fältsiktet kan också konkurrerande arter introduceras som, i kombination med eventuell stubbfräsning, hindrar eller minskar risken för slyuppslag och frösådd.

(Gunnarsson, Allan m.fl. 2012)

Vid åtgärder i befintliga vegetationsmiljöer kan ett medvetet röjningsarbete vara ett sätt att skapa trygghet. Att vidga det rum man har överblick över är en effektiv åtgärd för ökad trygghet.

Vegetationens karaktär och skötselnivå

I gestaltungs- och projekteringsarbetet måste en *medvetenhet inför kommande driftsmöjligheter* finnas. Vegetationens karaktär måste anpassas efter möjliga driftsåtgärder. En gedigen kunskap om vegetationens dynamik och olika arters egenskaper lägger en god grund för stabila och inte allt för skötselkrävande miljöer. Om särskild skötsel krävs måste detta tydligt kommuniceras till de som ansvarar för drift och underhåll. Vid åtgärder i befintliga vegetationsmiljöer är det av stor vikt att lämpliga röjningsmetoder används för att uppnå ett långsiktigt hållbart resultat.

Checklista:

Trygghetsstärkande vegetationshantering

- Är vegetationen placerad och grupperad på ett sätt som säkerställer fria siktlinjer från huvudstråk och viktiga målpunkter? Där trygghetsaspekten är prioriterad ska vegetationen disponeras på ett sätt som gör att det möjliggör god sikt. 'Slutna' vegetationsrum bör undvikas längs huvudstråk.
- Skapar sammansättningen av växtmaterial en vegetationsmiljö som är genom-siktlig? Där trygghetsaspekten är prioriterad ska de vegetationsmiljöer som skapas erbjuda god genomsiktighet mellan knä- till ögonhöjd.
- Finns tillräcklig kunskap om vegetationens dynamik och olika arters ljuskrav och skuggtålighet? Om inte så bör extern kompetens efterfrågas. Detta för att säkerställa att de växtmiljöer som skapas klarar krav på genomsiktighet även på längre sikt med hjälp av rimliga skötselinsatser.
- Är föreslagen vegetation och dess tänkta karaktär avstämd med kommunens driftsenhet?

TRYGGHETSSTÄRKANDE BELYSNING

Belysningen av våra offentliga miljöer påverkar i stor utsträckning hur vi rör oss i och använder utemiljön efter mörkrets inbrott. *Hur belysningen utformas är avgörande då ökad mängd ljus inte automatiskt ökar känslan av trygghet.* En välgestaltad belysning ska ge de som vistas i miljön möjlighet att orientera sig, avläsa sin omgivning och se mötande personers ansiktsuttryck. Bra planerat ljus lyfter fram riktningar och landmärken i stadsrummet. Samtidigt kan en väl avvägd belysning öka upplevelsevärden då den kan stärka platsers karaktär. Den kan till exempel hjälpa till att framhäva ett torgs rumslighet, lyfta fram vegetationskaraktärer i en park eller ange ett stråks riktning.

Belysning påverkar våra möjligheter att använda och röra oss i våra offentliga miljöer även efter mörkrets inbrott. Belysning ska utformas för att stärka överblickbarhet och orienterbarhet samtidigt som miljöns kvaliteter synliggörs.

Principer för trygghetsstärkande belysning

En målgruppsanalys ska alltid ligga bakom en belysningsplan för en miljö. Där gångtrafikanter, som rör sig långsamt, är prioriterade ställs högre krav på detaljutformningen med *ljus av hög kvalitet*, snarare än stor kvantitet.

Grundläggande för belysning i offentliga miljöer är att *hitta en balans mellan det artificiella ljuset och det naturliga mörkret*. Våra ögon anpassar sig automatiskt till den ljusaste punkten i vår omgivning. Stora skillnader mellan den ljusaste och mörkaste punkten försämrar därför vår möjlighet att se. Även ett relativt svagt ljus kan upplevas som bländande i en mörk miljö, vilket gör det svårare att avläsa omgivningen. Att enbart addera mer ljus i en miljö kan alltså få motsatt effekt. *Eftersträvansvärt är en jämn ljusmiljö inom en plats med mjuka övergångar i ljusnivå mot angränsande platser.* Stora kontraster mellan ljus och mörker upplevs bländande och ska undvikas.

Stora skillnader mellan den ljusaste och mörkaste punkten försämrar vår möjlighet att se och avläsa vår omgivning och kan upplevas bländande. Fotograf: Frida Almqvist.

I Skarpnäck har omgivningen gjorts mer läsbar genom att låta belysa objekt, exempelvis träd, i området kring stråket. Fotograf: Anna-Karin Axelsson.

Belysning i offentlig miljö ska utformas enligt *principen att göra omgivningen läsbar* för den som rör sig längs ett stråk eller vistas i en miljö. Genom att belysa omgivande ytor och objekt, t.ex. vegetation och karaktäristiska element, vidgas det rum som användaren har kontroll över. Belysningen ska också ge användaren *möjlighet att avläsa ansiktsuttryck hos mötande personer*. Ett vanligt sätt att belysa gångstråk är att rikta ljuskäglor mot gångbanan på ett sätt som gör att gångtrafikanten blir exponerad och omgivningen ligger dold i mörker. Denna typ av 'ljustunnlar' ska undvikas.

Belysningen ska utformas på ett sätt som pekar ut riktningar och viktiga målpunkter i stadsrummet. *Tydliga mönster av ljuspunkter skapar kontinuitet och ordning* vilket ger vägledning och förtydligar riktningar. Att inordna belysning i hierarkiska strukturer tydliggör också funktioner. Viktiga byggnader eller andra markörer, såsom en bro eller ett konstverk, kan med hjälp av belysning bli blickfångare och orientera sig efter.

Ljussättning handlar inte bara om ljuset i sig utan även om *de ytor som ljuset reflekteras emot*. Ljusa och släta ytskikt återger mer ljus än mörka och grova material. I vissa fall kan en förändring av färg och ytskikt fungera som åtgärd för en förbättrad ljusmiljö.

I städer eller tätorter finns många ljuskällor. Ljus från fasader, butikslokaler, motorfordon, bostadsgårdar m.m. bildar, tillsammans med ljuset i den offentliga miljön, en helhet som kan kallas för *stadens ljusbild*. För att förstå hur en plats eller ett stråk bör ljussättas måste den ses som en del i denna helhet. Nya belysningslösningar ska avvägas mot den sammantagna ljusbilden och samordning med till exempel fastighetsägare och butiksinnehavare kan stärka ljusmiljön som helhet.

Genom att låta ljus reflekteras mot en ljus slät yta kan ljusmiljön förbättras, Tyréns ljusgestaltning. Foto: Anna-Karin Axelsson,

En belyst plats uppmuntrar till användande under dygnets mörka timmar. Att en plats är befolkad bidrar till känslan av trygghet och belysning som möjliggör aktivitet är på så sätt positivt för tryggheten. Vilka platser som ska belysas bör avgöras och avvägas i förhållande till en *helhetssyn på trygghet i stadsdelen*. En bedömning av vilka platser som genom belysning kan aktiveras på ett sätt som gynnar tryggheten i stadsdelen måste göras.

Nya belysningslösningar ska alltid *testas och utvärderas genom provbelysning* innan lösningen görs permanent.

Ljus i våra stad- och tätortsmiljöer ska *svara mot de behov som invånarna har* och den trygghet de upplever. Trygghetsvandringar och enkäter är exempel på sätt att samla in vardagskunskap från de som brukar miljön. Då det är möjligt kan invånare även bjudas in till provbelysning.

Checklista:

Trygghetsstärkande belysning

- Motsvarar detaljnivån i belysningslösningen den målgrupp som prioriterats? Ju långsammare tempo desto högre krav på detaljutformning.
- Är ljusnivån jämn och är övergångar till omgivande platsers ljusnivå mjuk? Stora skillnader i ljusnivå uppfattas bländande.
- Är belysningen utformad för att ge den som rör sig längs ett stråk eller vistas på en plats möjlighet att avläsa och tolka omgivningen samt se mötande människors ansiktsuttryck? Undvik att exponera de som rör sig i miljön genom riktade ljuskäglor mot gångväg i en i övrigt mörklad omgivning.
- Är belysningen utformad på ett sätt som pekar ut riktningar och tydliggör målpunkter i stadsmiljön?
- Reflekterar de material som finns i miljön ljuset på ett bra sätt? Krävs åtgärder för att stärka effekten av belysningen?
- Hur fungerar den belysningslösning som valts i förhållande till omgivningens ljusbild som helhet?
- Är val av belysningsnivå avstämd mot en helhetsbild av trygghetsinsatser i kommunen? Trygghetsskapande belysning ska finnas på *rätt* platser.

AKTIVITET

Att våra stadsmiljöer är befolkade är en avgörande faktor för den upplevda tryggheten. Lite förenklat kan man säga att ju mer aktivitet desto tryggare plats. Många faktorer påverkar hur använd en miljö blir. Överblickbarhet och orienterbarhet, attraktivitet och tillhörighet påverkar direkt och indirekt hur många människor som använder en miljö. Platsens läge är också av avgörande betydelse. Är den rumsligt avgränsad med bristfälliga kopplingar till sin omgivning är den troligvis mindre använd eller använd enbart av en brukargrupp. Aktivitetsytor och mötesplatser såsom lekplatser, sportytor och uppehållsplatser utgör tydliga attraktioner i den offentliga miljön. Genom en mångfald av aktivitetsmöjligheter i våra stadsrum ökar möjligheten till befolkade miljöer. Vilka möjligheter till aktiviteter som erbjuds, var och hur de erbjuds, påverkar fördelningen av människor i stadens rum.

Att våra stadsmiljöer är befolkade under en stor del av dygnet och under alla årstider är en grundläggande förutsättning för trygghet. Aktivitetsplatser såsom lekplatser, sportytor och mötesplatser är tydliga attraktioner som rätt utformade och placerade, lockar människor och påverkar fördelningen av människor i stadens rum.

FÖRDELNING AV AKTIVITETER

Typen och mängden av aktivitetsytor och mötesplatser ska *ställas mot tydliga behov och önskemål* för att öka möjligheten för våra stadsmiljöer att vara befolkade under en stor del av året och dygnet. Aktiviteter eller attraktioner som inte används kan upplevas som en källa till otrygghet. Det är därför viktigt att i ett initialt programskede samla upp synpunkter, önskemål och behov från brukare. En utmaning är att fånga in synpunkter även från de personer eller grupper som inte redan använder en plats, alltså från möjliga framtida brukare. Olika former för delaktighet och brukarmedverkan beskrivs närmare i kapitlet *Tillhörighet*.

Aktivitets- och vistelseytor ska väljas och utformas så att de *uppmuntrar till användning under olika årstider och tider på dygnet*. Även belysningen ska understödja detta.

Boulebanorna i Skeppsmyreparken i Stuvsta, upprustad 2012, svarade på ett tydligt önskemål från parkens brukare och är därför omtyckta och välbesökta.

Hur aktivitets- och vistelseytor placeras påverkar deras användbarhet. Här krävs en analys baserad på platsens förutsättningar. Ska aktiviteterna vara samlade eller utspridda? Ur en trygghetsaspekt kan det vara *klokt att samla aktiviteter* till en mindre yta i till exempel stora parker eller i miljöer där besöksfrekvensen är låg. I väldigt välbesökta parker kan man däremot med fördel sprida ut aktiviteterna för att undvika otrygga delar.

Att *koppla aktiviteter till huvudstråk* i exempelvis ett parkområde är ett sätt att samla de människor som vistas i miljön. Detta ger goda förutsättningar för en miljö som genom att vara befolkad under en stor del av dygnet upplevs som trygg.

Årstidsaspekter är viktiga för att skapa stadsrum som är attraktiva och använda under hela året. Fotograf: Maja Brand

AKTIVITETER SOM ATTRAKTION

På platser med låg besöksfrekvens och som genom sina lägen har sämre möjligheter att vara befolkade, kan väl valda aktivitetsytor ibland fungera som effektiva *attraktioner som stärker platsers attraktivitet*. Genom att till exempel addera en

identitetsfull lekmiljö på ett torg som få använder eller passerar kan torget få nytt liv. För att programmera en aktivitet i syfte att skapa folkliv på en lågfrekventerad plats krävs att aktiviteten riktar sig till en tydlig målgrupp, har en unik karaktär och svarar på ett tydligt behov.

Aktivitet och folkliv i sig är en attraktion i stadsmiljöer. Människor lockar fler människor och ofta är vistelseytor och generösa sittplatser i anslutning till aktivitetsytor populära och välanvända inslag i vår stadsmiljö.

Checklista:

Aktivitet

- Svarar de aktiviteter som valts på faktiska behov och önskemål från brukare? Finns möjliga nya grupper av brukare som har andra behov eller önskemål?
- Finns möjlighet till aktivitet under olika årstider och olika tider på dygnet?
- Är aktivitetsytor lokaliserade på ett sätt som ger dem bästa möjlighet att bli använda? Är aktivitetsytor kopplade till huvudstråk? En gedigen analys ska ligga bakom placeringen av aktivitetsytor.
- Finns aktiviteter som kan öka platsens attraktion och därmed också genomströmningen av människor?
- Finns vistelseytor och sittplatser i anslutning till aktivitetsytor där de som vill betrakta aktiviteterna kan sitta och samlas?

TILLHÖRIGHET

För att upplevas som trygga måste våra stadsrum rikta sig till många och inte utesluta någon. Hur stadens utemiljöer används, och vem som använder dem, speglar vårt samhälle och dess strukturer. Dessa är dock inte konstanta utan skiftar i takt med att samhället förändras. Att aktivt arbeta med tillhörighet i gestaltungsarbetet är ett sätt att inte bara förhålla sig till samhällets strukturer, utan också påverka dessa i önskad riktning. Målet är att våra stadsrum ska inkludera fler, på ett sätt som understödjer trygghet, jämställdhet och jämlikhet.

Utgångspunkten för allt arbete med tillhörighet är insikten om att invånarnas vardagskunskap är grundläggande. Genom att involvera brukare i planeringen, gestaltningen, anläggningen och/eller underhållet av platser uppstår en lyhördhet inför de behov, önskemål och krav som finns. Känslan av delaktighet stärker också invånarnas engagemang för våra gemensamma stadsrum genom en närmare relation till platsen och en större insyn i kommunens processer. I kontakten med brukare kan också företeelser som kan verka direkt uteslutande för vissa grupper ringas in. Exempel på denna typ av företeelser ges i detta kapitel.

En grundläggande förutsättning för trygghet är att våra stadsrum riktar sig till många och inte tydligt utesluter någon. Genom olika former av brukarmedverkan kan olika gruppers behov och önskemål ringas in samtidigt som en känsla av delaktighet skapar starkare kopplingar mellan brukare och miljö.

ANVÄNDARGRUPPER

Platser i våra stadsmiljöer riktas, genom att planeras för specifika aktiviteter, mer eller mindre tydligt till olika grupper som på så sätt ges ett visst företräde i stadsrummet. Unga killar blir ofta, mer eller mindre medvetet, prioriterade genom att t.ex. idrottsytor för fotboll och skateboard anläggs. Aktivitetsytor riktade till äldre, exempelvis anpassade utegym och bouleanor, har också blivit allt vanligare inslag i våra stadsrum. För barn i olika åldrar anläggs platser för lek. Aktiviteter som unga tjejer traditionellt ägnar sig åt lyfts ibland fram som svårare att ringa in och även andra mindre tydliga användargrupper förbises ofta då generaliseringar görs.

Det går inte att generalisera olika gruppers behov och önskemål, utan att på samma gång reproducera den uppdelning som redan finns mellan grupper i samhället. För att komma förbi schablonmässiga antaganden om olika gruppers behov är det viktigt att samla in

En förutsättning för en trygg stad är att våra stadsmiljöer riktar sig till många olika användargrupper. Foto högst upp höger: Thomas Henriksson

den vardagskunskap som finns hos boende i det aktuella området. Genom olika former av brukarmedverkan kan bilden av användargrupperna och deras behov nyanseras. Att som kommuninvånare känna att man kan påverka och vara delaktig i formandet närmiljön kan också stärka ens relation till platsen. Att involvera brukare kan skapa öppningar för förändrade mönster där nya grupper upplever en möjlighet att göra anspråk på våra stadsrum. Många tjejer spelar t.ex. fotboll och skejtar, även om de mer sällan än killar gör det spontant i det offentliga rummet. En delaktighet i planerings- och gestaltningsprocessen kan skapa den känsla av tillhörighet som krävs för att de ska ta platser i anspråk.

BRUKARMEDVERKAN

Samrådsprocessen har länge varit det vanligaste sättet att samla in synpunkter från de som använder våra stadsrum. Det är dock inte givet att alla upplever det som självklart att delta i och uttala sig på ett samrådsmöte. Undersökningar har t.ex. visat att fler män

Brukarmedverkan inför omdaning av Visättra torg. Sweco fanns på plats i en vecka, bjöd på väfflor och samlade in synpunkter från förbipasserande.

än kvinnor deltar i samrådsmöten och att de kvinnor som deltar i allmänhet pratar mindre än männen. Äldre personer deltar i större utsträckning än yngre och i områden med stor andel låginkomsttagare är deltagandet ofta mindre än i välbärgade områden. Det råder alltså en ojämlikhet i samrådsituationen som gör att den inte alltid garanterar att alla brukargrupperns röst görs hörda. Nya former för brukarmedverkan och andra format för samråd har av bland annat dessa anledningar blivit allt vanligare.

Huddinge kommun har nyligen arbetat fram en Handbok för delaktighet just för att underlätta och förtydliga arbetet med att engagera invånarna i olika processer. Handboken har haft två övergripande målsättningar:

1. Att utveckla permanenta former för medborgardialog och medborgarinflytande.
2. Att utveckla metoder för att inkludera de kommuninvånare som vanligtvis inte deltar i den demokratiska processen.

Huddinge kommun har nyligen tagit fram ett vägledning som ska underlätta arbetet med delaktighet. Handbok för delaktighet finns tillgänglig på Huddinge kommuns hemsida.

Allt delaktighetsarbete som genomförs inom kommunen ska genomsyras av tydlighet, öppenhet och meningsfullhet. Genom att vara tydliga med vilket utrymme som finns att påverka och öppna genom att skapa insyn på ett lättillgängligt sätt, skapas en god grund för en dialog som upplevs som meningsfull av såväl kommunens representanter som deltagande brukare.

Delaktighet kan finnas i många former och det är oerhört viktigt att vara tydlig med vilken form av delaktighet som utlovas. Är syftet otydligt finns en stor risk att människor har felaktiga förväntningar. För att underlätta denna tydlighet har kommunen tagit fram ett 'delaktighetsspektrum' bestående av fem huvudsakliga former för brukarmedverkan. Dessa beskrivs kort i tabellen nedan och mer ingående i Handbok för delaktighet som finns tillgänglig på Huddinge kommuns hemsida.

Huddinges delaktighetsspektrum

Former av delaktighet	Kännetecken	Du får	Exempel på metoder
Information	Envägs-kommunikation Frågor och svar	Veta	Tidning Webb Stormöte Öppet hus
Konsultation	Inhämta synpunkter Ofta punktinsats	Tycka	Enkät Fokusgrupp Områdesvandring Medborgarpanel
Dialog	Utbyte av tankar Ofta flera tillfällen	Resonera	Verksamhetsråd Dialogseminarium Open Space
Samarbete	Aktiviteter planeras och genomförs	Genomföra	Arbetsgrupp Framtidsverkstad
Medbestämmande	Gemensamt beslutsfattande	Bestämma	Rådslag

(Handbok för delaktighet, www.huddinge.se)

Att resurser, såväl investeringsmedel som driftsbudget, sedan aktivt fördelas på ett sätt som ger alla brukargrupper goda förutsättningar att vistas och trivas i våra stadsmiljöer är avgörande för ett långsiktigt hållbart arbete med tillhörighet.

KODADE MILJÖER OCH KÖNSSTEREOTYPA FÖRESTÄLLNINGAR

Stereotypa föreställningar utifrån kön utgör hinder för jämställdhet och trygghet. Platser och miljöers utformning och vad som prioriteras i stadsrummet kan ha stor betydelse för hur föreställningar utifrån kön skapas och reproduceras. Platser kan uppfattas olika beroende på vem du är och kan därmed påverka de människor som finns och rör sig på platsen på olika sätt. Beroende på tidpunkt under ett dygn och sammanhang kan stadsmiljöer vara mer eller mindre könskodade och därmed också mer eller mindre inkluderande. Exempel på könskodade miljöer är platser i anslutning till kvinnodominerade arbetsplatser som till största del används av kvinnor och platser intill mansdominerade arbetsplatser som i huvudsak används av män.

En vanligt förekommande faktor som kan påverka känslan av tillhörighet i våra stadsrum är förekomsten av reklam. Stora reklamskyltar med kvinnor som utmålas som objekt i direkt anslutning till exempelvis busshållplatser där vi i vår vardag måste vistas kan upplevas som en källa till otrygghet. Även konst i våra offentliga rum reproducerar ibland förlegade könsroller. Män har traditionellt sett ofta avbildats utifrån en verklig person och i en kraftfull position medan kvinnor avbildats avklädda och anonyma. Reproduktioner av denna typ av könsroller kan påverka vår uppfattning av platser. En annan aspekt handlar om prioriteringar av funktioner i ett stadsrum. Förekomsten av pissoarer istället för toaletter är ett exempel på en skev prioritering sett ur ett jämställdhetsperspektiv, där män som grupp prioriteras på bekostnad av kvinnor som grupp vad gäller tillgång till toaletter i det offentliga rummet.

Checklista:

Tillhörighet

- Vilka brukargrupper använder platsen idag? Finns andra brukargrupper som skulle kunna komma att använda platsen i framtiden? En grundläggande analys av existerande och möjliga brukare ska ligga till grund för allt gestaltningsarbete.
- Ska någon särskild brukargrupp prioriteras just här? I vissa fall kan det vara motiverat att tydligt prioritera en grupp som vanligtvis inte prioriteras. Detta ska i så fall grundas i en helhetssyn på kommunen, dess politiska mål och dess utbud i stort.
- Har olika gruppers röster blivit hörda genom samråd eller annan form av brukarmedverkan? Huddinge kommuns *Handbok för delaktighet* ger handfasta råd, riktlinjer och inspiration för delaktighetsarbete.
- Finns inslag i området eller på platsen som kan uppfattas som könskodade och därmed uteslutande för flickor/kvinnor eller pojkar/män? Denna typ av inslag kan ringas in genom analyser och genom dialog med brukarna.

AVSLUTANDE ORD

Arbetet med att skapa tryggare offentliga miljöer i Huddinge kommun behöver på många sätt finnas med i stadsbyggnadsprocessens alla skeden. Från översiktsplanering, hela vägen genom genomförande av projekt och vidare till skötsel och förvaltning. Denna handbok har främst behandlat gestaltning- och projekteringskedet och vår förhoppning är att den ska fungera som ledstjärna i arbetet med att skapa en kommun där alla känner sig trygga när de vistas ute i den fysiska miljön.

Handboken ska finnas tillgänglig för alla som arbetar med gestaltning och projektering av Huddinge kommuns stadsmiljöer. Den kommer även att presenteras för de som arbetar i stadsbyggands-processens tidiga och senare skeden för att öka förståelsen och belysa vikten av att se trygghetsarbetet som en helhet.

Huddinge växer i stadig takt och det sker en ständig utveckling och förändring av samhället. Det finns mycket att läsa och lära om trygghet och det är viktigt att denna handbok följer utvecklingen i kommunen. Vår önskan är att detta ska vara ett levande dokument där kommuninvånarnas trygghet är i fokus.

Genom att skapa och upprätthålla trygga stadsmiljöer ges människor möjlighet att på lika villkor röra sig i Huddinges alla kommundelar. Trygga stadsmiljöer är en viktig del i ett demokratiskt och jämlikt samhälle.

Om du har frågor så tveka inte att ta kontakt med mig!

/ Rakel Edqvist
projektledare, landskapsarkitekt gatu- och
trafikavdelningen MSB
rakel.edqvist@huddinge.se
08-535 365 67

KÄLLOR

Alingsås kommun (2010) *Trygghet ur jämställdhetsperspektiv. Verktyg för samhällsbyggare.*

Alingsås kommun. *Tryggt och jämställt ljus.*

Aronsson, Eva (2010) *Ljus och mörker i det offentliga rummet.*
Examensarbete Blekinge Tekniska Högskola

Boverket (2010) *Plats för trygghet. Inspiration för stadsutveckling.*

Brottsförebyggande rådet (2012) *NTU 2011: Om utsatthet, trygghet och förtroende.* Rapport 2012:2

Cele, Sofia (2009) *Genus, identitet och förväntningar - unga kvinnors upplevelser av parker* (www.geografitorget.se/gn/nr/2009/bil/3-08.pdf)

Gunnarsson, Allan, Jansson, Märit, Fors, Hanna och Kristensson, Eva (2012) *Vegetationsstyrning för ökad trygghet.* SLU Rapport 2012:13

Listerborn, Carina (2002) *Trygg stad - diskurser om kvinnors rädsla i forskning, policyutveckling och lokal praktik*

Malmö stadsbyggnadskontor (2006) *Trygg stadsmiljö - tankegångar - riktlinjer - arbetsmetoder.*

Tryggare och Människligare Göteborg, Boverket och Brottsförebyggande rådet (2010) *Trygghetsvandring - en vägledning.*

Rapporter och dokument, Huddinge kommun:

Högsborn, Erika (2009) *Genus och trygghet i samhällsbyggande.*

Lindholm, Teresa och Moritz, Marcel (2012) *Handbok i delaktighet - Från ord till handling* (http://www.huddinge.se/Global/kommun_och_politik/hallbar_utveckling/delaktighet/Handbok_delaktighet_low.pdf)

Möller-Stephenson, Klara och Zerihoun, Maria (2009) *Nulägesbeskrivning av plandokument.*

Sabel, Matilda (2010) *Trygghetsanalys Flemingsberg.*

Huddinge kommun (2010) *Trygghet ur jämställdhetsperspektiv i den fysiska samhällsplaneringen. PM Trygghetsprojektet 2009-2010.*

Tryggare Sverige (2012) *Fördjupad trygghetsanalys Vårby gård - Åtgärdsförslag*

Tryggare Sverige (2012) *Trygghetsanalys Huddinge kommun - Trygghetsanalys utifrån frågor i Huddinge kommuns Befolkningsundersökning 2012*